

УДК 332.012.324

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук;
ДАНИЛЕНКО А.С., д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ
Білоцерківський національний аграрний університет

СКЛАДОВІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розкрито зміст сталого розвитку сільськогосподарського виробництва як категорії у системі відтворювальних процесів. Виявлено фактори забезпечення та визначено критерії оцінки сталого розвитку. Обґрунтовано економічний механізм забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: сталий розвиток, фактори та критерії оцінки, стабільність, стійкість.

Постановка проблеми. Сучасний кризовий стан економіки вимагає розробки нових підходів до формування і функціонування рівноважного розвитку економічних систем. У рамках прийнятих державою антикризових заходів розвитку економіки вагоме місце відводиться механізму забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, адаптованого до ринкових умов, спрямованого на забезпечення збалансованого і стабільного функціонування галузі.

В умовах, що склалися, виникає необхідність розробки дієвого економічного механізму регулювання аграрного ринку, який би сприяв оперативному пристосуванню сільськогосподарських товаровиробників до мінливих умов кон'юнктури ринку, а також вирішенню соціальних та екологічних стратегічних і тактичних завдань.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідженню процесів сталого розвитку присвячені наукові праці Е. Андерсона, В. Бекермана, Д. Ламбера, Т. Хора, О. Осауленка, В. Савчука, В. Трегобчука, Є. Хлобистова. Ідеї, принципи, стратегії та механізми реалізації концепції сталого економічного розвитку достатньо глибоко та послідовно вивчені та узагальнені у науковій літературі. Разом з тим, існує об'єктивна необхідність подальших досліджень факторів економічного розвитку в умовах глобалізації, насамперед у напрямі формування економічного механізму сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Мета дослідження – обґрунтування адаптивного до сучасних умов розвитку ринкових відносин економічного механізму регулювання сільськогосподарського виробництва і розробка на цій основі практичних рекомендацій до забезпечення його сталого розвитку.

Методика досліджень. Теоретичною основою дослідження є основні положення економічної теорії та економіки аграрних підприємств. У роботі застосовувалися методи наукового узагальнення і причинно-наслідкових зв'язків; монографічний; індукції – під час збору, систематизації, обробки статистичної інформації та дедукції – для теоретичного осмислення проблеми та її обговорення.

Результати досліджень та їх обговорення. В нинішніх умовах вагоме значення має здійснення державного економічного регулювання аграрного сектору економіки у період розвитку ринкових відносин, оскільки цей сектор забезпечує продовольчу та політичну безпеку країни. Основна ланка агропромислового комплексу – це низькодохідне сільське господарство, ведення якого залежить від природно-кліматичних чинників і має яскраво виражений сезонний, циклічний характер виробництва.

Сільське господарство є більш відсталим за показником розвитку продуктивних сил порівняно з промисловістю, відносно статичною сферою, яка повільніше адаптується до мінливих економічних і технологічних умов. Вкладені капітали в цю галузь забезпечують меншу віддачу, ніж в інших галузях економіки.

Економічна теорія і світовий досвід розвитку ринкового господарства переконливо доводять, що внаслідок специфічних особливостей ні сільське господарство, ні продовольчий ринок не є саморегулюючими системами з огляду на загальну консервативність й інертність сільського господарства як виробничої системи, а також низьку еластичність попиту на сільськогосподарську про-

дукцію і високу еластичність цін на неї. Без втручання ззовні під дією ринкових сил відбувається розбалансування попиту та пропозиції на продовольчому ринку, що призводить до непропорційної зміни цін і різкого погіршення становища сільськогосподарських товаровиробників [1-3].

Об'єктивні складнощі пристосування сільськогосподарського виробництва до умов ринку ставлять перед державою питання про особливий статус аграрної галузі в межах існуючого економічного режиму. Широке обговорення проблем аграрної політики на міжнародному рівні, насамперед, питань світової торгівлі сільськогосподарською продукцією, сировиною і продовольством, свідчить про існування в цьому відношенні різних доктрин і, в остаточному підсумку, про жорстку економічну боротьбу держав, що дотримуються різних стратегій аграрного розвитку з огляду на власні інтереси. Ці розбіжності зводяться до протистояння двох підходів, які умовно можна поділити на модель вільної торгівлі і модель аграрного протекціонізму. Слід зазначити, що названі економічні моделі в чистому вигляді не існують у жодній країні світу.

Ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва неможливе без обґрунтування і реалізації сучасного економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства. На нашу думку, насамперед необхідно врахувати, що реальна економіка функціонує і розвивається у рамках суспільного виробництва, головною рушійною силою якого є господарський механізм. Його складовою частиною є економічний механізм як конкретне вираження діючих ринкових законів у виробничій системі, яка формується на основі аграрної політики держави.

Необхідність державної підтримки розвитку сільських територій і, насамперед, соціальної інфраструктури села і рівня життя сільського населення, не потребує додаткової аргументації. Стан у цій сфері безпосередньо пов'язаний із загальноекономічною ситуацією в країні в цілому та в агропромисловому комплексі. Разом з тим, стан справ у соціальній сфері села великою мірою впливає на мотивацію праці і відповідно на розвиток сільськогосподарського виробництва, результативність аграрних перетворень.

Узагальнюючи теоретичні положення формування економічного механізму, встановлено близькість наукових думок про його основні складові елементи, структуру, рівні і форми прояву в агропромисловому комплексі [4-6]. Зазначимо, що кожному зі складових елементів економічного механізму притаманними є особливості та відносна самостійність, але всі вони гармонійно поєднуються і доповнюють один одного. Ринкова економіка вносить нове змістовне наповнення механізму як системи, доповнює його сучасними елементами, спроможними у будь-який кон'юнктурний момент оперативно адаптуватися. Вважаємо, що економічний механізм сільськогосподарського виробництва є системою, яка постійно розвивається, є відкритою і складною, оскільки складається із взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих інструментів, що формуються під дією ринкових законів і державної політики, спрямованих на ефективне використання усіх ресурсів у процесі виробництва та забезпечення його сталого розвитку.

Оптимальне поєднання інструментів економічного механізму зумовлює його основну ціль: забезпечення здатності господарюючих суб'єктів протидіяти впливу негативних факторів, оперативно вносити корективи і реагувати на зміни ринкового середовища.

Основним завданням економічного механізму є забезпечення організаційної єдності господарюючих суб'єктів усіх сфер АПК у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва; створення необхідних умов для перетворення економічних відносин, успішного вирішення проблеми сталого економічного та соціального розвитку галузі.

Безперечно, важливою функцією економічного механізму стає формування принципово нового підходу щодо адаптації сільськогосподарських товаровиробників до ринку та дієвість інструментів і важелів ефективного їх функціонування.

Заходи державного та ринкового регулювання сільськогосподарського виробництва, які проводяться у країні, не є збалансованою системою відносин учасників агропродовольчого ринку, вони неповною мірою сприяють сталому економічному та соціальному розвитку сільського господарства [7]. У зв'язку із цим, окреме місце має відводитися сталому розвитку сільськогосподарського виробництва на регіональному рівні, від функціонування якого залежить результативність аграрної політики країни.

Вважаємо, що економічний механізм повинен будуватися на оптимальному поєднанні принципів і форми державного регулювання і саморегулювання господарюючих суб'єктів, спрямованих на забезпечення неперервних відтворювальних процесів в аграрному виробництві.

Функціонування економічних систем підпорядковане законам динамічного розвитку із фазами, що періодично повторюються: депресія-спад-криза-пожвавлення-підйом. Сільському господарству притаманні такі ж історично встановлені фази розвитку. Сучасна світова криза призвела до змін, які погіршили економічний розвиток сільськогосподарського виробництва. У найближчій перспективі у галузі мають бути створені умови для послідовного переходу до стадії стабільного та сталого розвитку.

Стабільність, стійкість та сталість – це складні категорії, які покладено в основу відтворювальних процесів розвитку економіки. Методологічною основою їх прояву є взаємопов'язаність, послідовність, перехід однієї в іншу. Стабілізація – основа сталого розвитку [8]. Узагальнення теоретичних засад категорії сталого розвитку стосовно сільськогосподарського виробництва свідчить про існування численних її тлумачень і змісту. Виділяють виробничу, економічну, фінансову, екологічну та інші складові сталого розвитку. На нашу думку, необхідно розглядати не окрему вузьку спрямованість категорії, а її вплив на розвиток та результати виробництва. Існують різні думки відносно критеріїв, показників і факторів, що визначають сталість розвитку. До них відносять: прибуток, накопичення, рівень рентабельності, точку беззбитковості, показники оцінки фінансового стану та ін. На нашу думку, вони можуть мати місце в оцінці сталості розвитку підприємства будь-якої галузі, але неповною мірою відображають специфіку саме сільського господарства.

Водночас, сталість сільськогосподарського виробництва має відмінні ознаки, до яких ми відносимо: ґрунтово-кліматичні, біологічні, екологічні фактори; технологію виробництва; організацію сільських територій; ментальність сільського населення. Встановлено, що основними стримуючими факторами сталого розвитку аграрного виробництва є погіршення родючості і стану ґрунтів, цінові диспропорції в агропромисловому виробництві, високий рівень фінансової заборгованості сільськогосподарських товаровиробників, низький рівень розвитку інноваційних процесів.

Методологічним підходом до обґрунтування економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва вважаємо встановлення зв'язків між такими категоріями, як ресурсний та інноваційний потенціал, розширене відтворення, прибуток, продовольча безпека (рис. 1).

Рис. 1. Зміст складових сталого розвитку сільськогосподарського виробництва

Перехід до розширеного відтворення є ознакою ефективної діяльності підприємства як первинної ланки господарської системи. Сталість сільськогосподарського виробництва залежить, насамперед, від цілеспрямованої та комплексної взаємодії складових економічного механізму. Отже, сталий розвиток сільськогосподарського виробництва – це здатність господарюючого суб'єкта динамічно підтримувати пропорції в організації діяльності, орієнтованої на інноваційний розвиток; підвищувати соціальну та економічну ефективність; постійно нарощувати темпи розвитку, здійснюючи розширене

відтворення, метою якого є забезпечення населення якісними продуктами харчування, продовольчої безпеки держави без завдання шкоди навколишньому середовищу.

У ринкових умовах основними факторами впливу на сталий розвиток сільськогосподарського виробництва є витрати, ціна, прибуток товаровиробників. Неврегульованість відносин на агропродовольчому ринку, випередження темпів росту продовольчої інфляції відносно загального рівня інфляції зумовлюють зниження реальних ресурсів населення. При цьому ціни реалізації сільськогосподарських товаровиробників значно нижче роздрібних цін на аграрну продукцію і продовольство [9]. У зв'язку із цим, необхідно забезпечити стабілізацію кон'юнктури сільськогосподарської продукції, якої можна досягти формуванням ринкових запасів, що дозволять у періоді росту попиту на аграрну продукцію здійснити реалізацію за реальними цінами. На нашу думку, особливого значення набувають державні інструменти регулювання через товарно-закупівельні інтервенції на ринку з метою забезпечення стабільних цін та умов сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Встановлено, що для більшості сільськогосподарських підприємств важливим залишається питання відновлення темпів відтворення, від вирішення якого залежить формування ефективного механізму господарювання. Нині гостро постає проблема розробки дієвих механізмів регулювання агропродовольчого ринку. Наявність великої кількості посередників сільськогосподарської продукції призводить до дисбалансу в цінових відносинах АПК. На нашу думку, подолання кризи у сільському господарстві, яка посилилася під впливом світової кризи, має базуватися на комплексному підході до формування пріоритетних напрямів із урахуванням раціонального поєднання дії ринкового саморегулювання та інструментів державного регулювання.

Вважаємо, що сталий розвиток сільського господарства повинен базуватися на програмно-цільовому підході до управління галуззю в системі економічного механізму сільськогосподарського виробництва, де доцільно виділити цілі та завдання програми розвитку сільського господарства регіону із виділенням організаційно-економічних, технологічних, інституціональних, інноваційних, інвестиційних, соціальних завдань і напрямів їх вирішення у рамках аграрної політики.

Програмно-цільовий підхід розвитку сільського господарства передбачає прогнозування розвитку агропродовольчого комплексу. Перспективними сценаріями економічного розвитку сільського господарства країни повинні стати інноваційний розвиток, орієнтований на якісний економічний ріст виробництва, який забезпечує перехід до умов сталого розвитку, потребує значних обсягів фінансових ресурсів і дієвих інструментів державного регулювання. Як проміжний варіант послідовного розвитку аграрної сфери можна розглядати сценарій активного економічного росту, орієнтованого на реалізацію державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. Водночас, інерційний розвиток аграрного сектору, який базується на екстенсивних факторах сільськогосподарського виробництва, є неприйнятним відносно забезпечення засад сталого розвитку сільського господарства.

Важливим елементом у системі економічного механізму сталого розвитку сільськогосподарського виробництва є ціновий механізм. Цінові відносини у нинішніх умовах мають базуватися на ринковому ціноутворенні і державному регулюванні цін на основі формування гарантованих цін, що встановлюються як орієнтир для визначення розмірів державного фінансування і підтримки сільськогосподарських товаровиробників. На цьому базується світовий і, певною мірою, вітчизняний досвід розвитку сільського господарства.

Для визначення гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію вважаємо необхідним виходити із нормативного рівня затрат і рентабельності виробництва. Методичною основою розрахунку планових затрат є технологічні карти. Для визначення нормативного рівня рентабельності пропонуємо використовувати метод аналітичних групувань, який дозволяє виявити вплив рівня рентабельності на економічну та соціальну ефективність і таким чином регулювати відтворювальні процеси у галузі.

Очевидно, що різниця між розрахунковою (гарантованою) ціною реалізації та фактичною собівартістю є важливим резервом зниження затрат виробництва, який можна реалізувати за рахунок впровадження інноваційних розробок. У свою чергу, товарна продукція бере безпосередню участь на ринку продовольства як товар (сировина) і є об'єктом економічних відносин між партнерами агробізнесу, в тому числі із представлення інтересів держави (формування продовольчої безпеки регіону, країни за рахунок росту товарності виробництва, реалізації соціальних проектів).

Важливими напрямками державного регулювання агропродовольчого ринку у сучасних умовах розвитку мають стати заходи, спрямовані на: створення економічних умов захисту вітчизняного товаровиробника; розробку цільової програми сталого розвитку сільськогосподарських підприємств; соціальну підтримку малозабезпечених верств населення продуктами споживчої корзини, забезпечення фахівців сільського господарства житлом за рахунок розвитку іпотечно-земельного кредитування та стимулювання інноваційного підходу до розвитку агробізнесу у сільській місцевості.

У сучасних умовах господарювання для сільськогосподарських підприємств особливого значення набуває не лише збереження ринкових позицій, але й розвиток активної підприємницької діяльності, що базується на розширенні та освоєнні нових видів агробізнесу. У зв'язку із цим, необхідно активно розвивати диверсифікацію в АПК на рівні регіону, підприємств аграрного сектору, сільськогосподарських товаровиробників і господарств населення.

Державна підтримка, з одного боку повинна відповідати можливостям бюджету, з іншого бути достатньою для того, щоб у сукупності з іншими важелями державного економічного регулювання (податкова, цінова, інвестиційна і зовнішньоекономічна політика, формування відповідного кредитного механізму) дати можливість бурякоцукровій галузі адаптуватися до ринкових умов і забезпечити її стійкий розвиток. Необхідно відзначити, що використання державної бюджетної підтримки сільського господарства, у тому числі буряківництва, має в Україні багато опонентів, які виявляють невдоволення стосовно втручання у дію ринкових законів і високої вартості цих заходів. Проте така підтримка існує практично в усіх провідних країнах світу і розглядається ними як абсолютно необхідний захід у ринкових умовах.

Безперечно, бюджетна підтримка є лише одним, хоча і дуже важливим чинником підвищення прибутковості товаровиробників бурякоцукрового підкомплексу. У цілому ж прибутковість товаровиробників галузі залежить не лише від рівня витрат виробництва, а й від попиту на продукцію.

Державна підтримка формування нового економічного механізму соціального розвитку села, спрямованого на забезпечення якісно рівних умов в місті й селі і на цій основі створення необхідної соціальної бази розвитку ефективних ринкових відносин в галузі та в агропромисловому комплексі. Вирішення соціальних проблем села багато в чому визначає соціальну базу і результативність проведених аграрних перетворень та їх стійкий розвиток. При цьому основою вибору пріоритетів соціальної політики є побудова соціально-орієнтованого ринкового господарства, що поряд зі свободою і рівноправністю в господарській діяльності сприятиме створенню системи надійного соціального забезпечення, дотримання прав і свобод громадян, гарантоване задоволення соціальних потреб, стимулювання розвитку альтернативної зайнятості на селі, регулювання доходів для недопущення соціально-небезпечної диференціації рівня життя. Водночас у сучасних умовах, за хронічного дефіциту коштів у бюджеті країни та місцевих бюджетів на підтримку соціальної сфери села доцільно розробити заходи для селективної державної підтримки розвитку пріоритетних сфер соціальної інфраструктури.

Окрім цього, у рамках розвитку економічного механізму сільського господарства необхідно виділити напрями соціального характеру, що базуються на покращенні здоров'я сільського населення, підвищенні загальноосвітньої та професійної підготовки, зайнятості сільського населення, посиленні значущості суспільного статусу сільського жителя. Одним із пріоритетних напрямів соціального розвитку села є забезпечення доступним житлом молодих спеціалістів та їх сімей. Перспективним елементом економічного механізму має стати розвиток агротуризму, ремесел та промислів, що сприятимуть вирішенню проблеми зайнятості сільського населення, росту їх доходів, відродженню та збереженню культурної та національної спадщини регіону.

Висновки. Сталий розвиток сільського господарства має базуватися на дії економічного механізму та комплексі його складових елементів. Основними складовими елементами економічного механізму сталого розвитку у сільському господарстві є цільові програми сталого соціально-економічного розвитку галузі, форми державної підтримки та регулювання, ціноутворення, стимулювання процесу впровадження інноваційних розробок у практичну діяльність підприємств галузі, іпотечне кредитування, розвиток інтеграції та диверсифікації, соціальне забезпечення сільського населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. / О.Л. Попова; НАН, Ін-т екон. та прогн. – К., 2009. – 352 с.
2. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001 рр.) / За ред. д-ра екон. наук, проф., акад. УААН О.М. Шпичака. – К., 2002. – 498 с.
3. Гайдуцький А. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектору економіки // Економіка України. – 2003. – №2. – С.69-73.
4. Амоша О. І. Механізми переходу економіки України на інноваційну модель розвитку / О. І. Амоша, С. М. Кацура, Т. В. Щетілова. – Донецьк, 2002. – 108 с.
5. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання / М. А. Латинін. – Х.: Видавництво ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с. :
6. Палига Є. М. Соціально-економічний механізм формування ефективної економіки / Є. М. Палига. – Л.: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2000. – 340 с.
7. Янків М. Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України / М.Д. Янків. – Л.: Коопосвіта, 2000. – 448 с.
8. Саєнко Г.В. На шляху до стійкого розвитку економіки: господарський механізм взаємодії / Г.В. Саєнко, О.О. Папаїка. – Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. – 928 с.
9. Карпінський Б. А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель / Б. А. Карпінський, С. М. Божко. – Л.: Логос, 2005. – 255 с.

Составные экономического механизма устойчивого развития сельского хозяйства

О.М. Варченко

Раскрыто содержание устойчивого развития сельскохозяйственного производства как категории в системе воспроизводственных процессов. Выявлены факторы обеспечения и определены критерии оценки устойчивого развития. Обоснован экономический механизм обеспечения устойчивого развития сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: устойчивое развитие, факторы и критерии оценки, стабильность, стойкость.

The maintenance of a sustainable development of agricultural production as categories in system processes is deals

O. Varchenko

The maintenance of a sustainable development of agricultural production as categories in system processes is deals. The factors of maintenance are specified and criteria of an estimation of sustainable development are defined. The economic mechanism of maintenance of sustainable development of agricultural production is substantiated.

Key words: sustainable development, estimating factors and criteria, stability, staunch.

УДК 332.14:001.8

МАЗУР А.Г., д-р екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються теоретичні підходи щодо сутності та змісту регіоналізації економічного простору, обґрунтовується взаємозалежність та відмінність національної та регіональної парадигм в умовах глобалізації, пропонується диференційована і багаторівнева модель економічного розвитку сучасних економічних систем.

Ключові слова: економічні системи, регіоналістика, національна економіка, макрореґіон.

Постановка проблеми. Узагальнене уявлення про українську економіку як щось єдине і ціле, що "втискується" в національні кордони, призводить до думки про існування єдиної державної економічної політики розвитку на основі узагальнених орієнтирів і показників. Звичайно, слід погодитися з доцільністю влади сильного центрального уряду щодо здійснення економічної єдності країни та формування в її межах спільного ринку для різних суб'єктів господарської діяльності. Слід також підкреслити необхідність об'єднувальної діяльності центральних урядових структур стосовно забезпечення обороноздатності країни та розвитку базових галузей народного господарства, які гарантують політичну незалежність держави. Проте зазначене аж ніяк не дозволяє стверджувати, що економіка є державою чи навпаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці питанням розвитку регіональних економічних систем, як і регіоналістики в цілому, присвячено чимало змістовних публікацій.